

BENGÜ İZLER

Türk Dünyası Araştırmaları

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

peGEM AYAYINCILIK

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

BENGÜ İZLER

ISBN: 978-9944-919-65-4

© 2007, Pegem A Yayıncılık®

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları, Pegem A Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Hizmetleri Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Mart 2007

Kapak Tasarımı: Mehmet Fidan
Yayın Yönetmeni: Gürsel Avcı
Baskı: Baran Ofset

Pegem A Yayıncılık®
Eğitim Danışmanlık Hizmetleri Tic. Ltd. Şti.
Adakale Sokak 4/1 Yenışehir ANKARA
Tel: (312) 430 67 50 – 430 67 51
Belgeç: (312) 431 37 38
İnternet: www.pegema.com.tr
E-posta: pegema@pegema.com.tr

*Rahmetli Babaannem
Emine Özkan'ın
Aziz Hatırasına...*

SÖZ BAŞI

Sovyetler Birliği'nin dağılıp 1991 yılında beş Türk Cumhuriyetinin dünyanın siyasî haritasında yer almasıyla birlikte XXI. yüzyılın Türk asrı olacağına dair fikirler düşünce planından ifade zeminine taşınmış; ülkemizde ve dış dünyada en yetkili siyasî ağzılardan stratejik araştırma uzmanlarına kadar pek çok kimse tarafından seslendirilmeye başlanmıştı. Bu heyecanlı fikrî atmosfer, siyasî ve ekonomik bakımından tarihinin sıkıntılı dönemlerinden birini yaşayan Ruslarla, soğuk savaşın galibi güçlü Batılı ülkeler tarafından desteklenen Ermenilerin, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprağı olan Yukarı Karabağ'da başlattıkları ve hâlen süren işgalle gölgelenmiş olmakla birlikte, 1990'lı yılların sonuna kadar bir kısım Türk aydınları arasında devam etti. Siyasî istikrarsızlık sonucunda 1995 ve 2001 yılında geçirdiğimiz iki büyük ekonomik kriz ile bölücü terörün yanı sıra, tek kutuplu dünya düzenin hâkim aktörlerinin niyet, tutum ve uygulamaları, tarihin ve talihin sunduğu bu fırsatları ülkemizin iyi değerlendirmesine imkân tanımadı. Dünyada ve bölgemizde 2000'li yıllarda değişen siyasî, ekonomik ve kültürel şartlar Türk kamuoyunun dikkatini ve heyecanını Türk dünyasından ve ortak kültürümüzden uzaklaştırdı. Ulu önder Atatürk'ün "olayların ve tarihin böldüğü köklerimizle buluşma" ideali, 2003 yılından itibaren Türk devletini yönetenler ile bazı aydınların gönül ve fikir dünyasında Avrupa Birliği, Filistin ve Sudan'la olan münasebetler kadar dahi yer bulamadı.

Son yıllarda Türkiye ne yazık ki bütün kurumlarıyla ortak ideal ve hedeflere kilitlenmekten ziyade olayların peşinden sürüklenen, kendi içinde ve bölgesinde yaratılan gündemlerin kısılcığında çırpınıp duran ülke görüntüsü vermektedir. Siyasî ve idarî yapımızda görev alan yetersiz ve dağınık durumdaki kadrolar ile aydınlarımızın bir kısmı, "stratejik ortaklık", "Batıyla bütünleşme" hülyasıyla küresel güçlerin projelerine katılımı yoğun medya desteğıyle Türk kamuoyuna neredeyse tek çıkış yolu olarak takdim ettiler. Oysa Atatürk'ün Türk milletini, "çağdaş uygarlık düzeyi"ne erdirmek için ortaya koyduğu hedefler çok yönlü, gerçekçi, akılcı, çıkarlarımıza ve zamanın şartlarına uygun bir dış politika takip etmeyi ve hayata geçirmeyi zorunlu kılmaktadır. Dünyadaki medenî ve insanî

değerleri arama ve onlara sahip çıkma sorumluluğunu taşıyan ülkemizin Batılı devletlerle olan ilişkileri, günümüzde değişen stratejik gerçekler sebebiyle bilim, teknoloji, ekonomi ve siyaset alanında beklentilerimizi karşılamaktan uzak bulunmaktadır. Güvenlik, ekonomi ve siyaset alanında aynı ittifakın içinde yer almamıza rağmen, bir kısım Batılı ülkeler tarafından “öteki” olarak değerlendirilmekten; hatta zaman zaman hiç de dostane olamayan tavır ve uygulamalara muhatap olmaktan kurtulamadık.

Devletler, XX. yüzyılın ortalarından itibaren öncelikle güvenlik alanında olmak üzere ekonomi ve siyasette bloklaşmaya gittiler. Güçlü olan bloklar diğerlerini zayıflattı veya ortadan kaldırdı. Bundan dolayı XXI. yüzyılda da ülkeler çıkarlarını tek başına değil, birtakım ittifak ve birliklerde yer almak suretiyle ortak hareket ederek korumak istemektedirler. Günümüzdeki güvenlik, ekonomi ve siyasi alandaki Nato, Avrupa Birliği, Nafta gibi ittifak ve birlikler hep böyle kaygılarla oluşmuştur. Yeryüzünde uzun süreli ittifak ve birliklerin ortak paydaları aynı olan millet ve devletler arasında yapıldığı zaman daha verimli ve kalıcı olduğu görülmektedir. Türkiye'nin diğer Türk devlet ve topluluklarıyla ekonomik, kültürel, hatta siyasi alanda işbirliği ve birlikler tesis etmesi orta ve uzun vadede dış politikamıza nefes aldırabilecek akılcı, gerçekçi açılım olarak değerlendirilmektedir. Bu amaçla ilk defa 30–31 Ekim 1992 tarihinde yapılan ancak kalıcı ve etkili bir birliğe dönüşmesi bir yana, düzenli toplantılarını bile gerçekleştirilmeyen *Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi* gibi bir irade ve uygulamanın sonuçları açısından böyle devam ettiği takdirde bir yarar sağlamayacağı da bilinmesi gereken gerçekler arasındadır. Türk devlet ve topluluklarıyla ilişkilerimiz, şüphesiz hissî ve maceracı bir yönelimden ziyade, akılcı ve gerçekçi zeminde geleceğe yönelik sağlam köprüler kurarak devam etmelidir. Siyasî ve ekonomik birliklerin kalıcı olmasının temeli ortak kültürümüzün işlenmesi, paylaşımı ve işbirliğinden geçmektedir. Türk devlet ve topluluklarıyla var olan bu paydamızı dil, eğitim ve kültürün bütün dallarında hayata geçirmek mecburiyetindeyiz.

Önemli enerji kaynaklarına sahip olan Türk devlet ve toplulukları, günümüzde uluslararası güçlerin yeni nüfuz ve kontrolü ele geçirme alanı olarak çeşitli mücadelelere sahne olmaktadır.

Siyasî, askerî ve ekonomik alanda üstünlüğü ele geçiren küresel güçlerin, Türk devlet ve topluluklarında kültürel alanda da arzularına uygun davranışları sergileyen bir yönetim ve toplum yapısı kurma çabaları tarihî süreç içinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedirler. Giyim kuşam ve eğlence kültüründen, eğitim ve spor alanlarına kadar psikolojik etkileme ve “toplum mühendisliği” faaliyetleri bu ülkelerde derinden ve son derecede planlı biçimde sürdürülmektedir. Hıristiyan misyonerler ve radikal dinî akımlar için Türk devlet ve toplulukları kolayca faaliyet gösterilen etkili bir alan hâline getirilmeye çalışılmaktadır. Dil, alfabe, örgün ve yaygın eğitim alanında ise Türkiye ile Türk devlet ve toplulukları arasındaki umulan işbirliği ve yakınlaşma seviyesinin aradan geçen 15 yıllık süreye rağmen henüz tatmin edici durumda olduğunu söylemek güçtür.

Şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun Türk devlet ve topluluklarıyla ortak köklerimizi araştırma, anlama ve anlatma yönündeki çabalarımızı kültürel, ekonomik ve siyasî alanlarda kalıcı ilişkilere dönüştürerek bıkmadan usanmadan devam ettirmeliyiz. Bu çabanın kültür sahasındaki izleri bu kitap çerçevesinde okuyucuyla paylaşılmaya çalışılmıştır. Türk kamuoyunca gittikçe daha iyi kavranıp anlaşılmaya çalışılan Türk devlet ve topluluklarının kültür ve eğitim sahasındaki gerçeklerine dair, gözlem, tecrübe ve düşüncelerimizi, alan araştırması ve kaynaklardaki bilgiler çerçevesinde işlemeye ve aktarmaya çalıştık. Bu kitaba dâhil edilen yazılarımız farklı bilimsel toplantı ve dergilerde yer alan bildiri ve makalelerin bir araya getirilmesiyle hazırlanmıştır. Kitabımızın birinci bölümünde Türk devlet ve topluluklarının genel durumu ile birbirleriyle olan ilişkileri hakkında panoramik bir bakış açısıyla sunulan değerlendirmeler yer almaktadır. İkinci bölümde Türk ülkeleri ve toplulukları arasındaki kültür ve eğitim işbirliğiyle ilgili politika ve uygulamalara temas edilmiştir. Üçüncü bölümde bütün Türk dünyasında ortak olarak kutlanan Nevruz bayramını, dördüncü bölümde ise abide şahsiyetlerimizden bazıları ile muhtelif Türk boylarının kökenleri, inanç ve uygulamalarıyla ilgili bilgiler okuyucuyla paylaşılmaya çalışılmıştır. Çok köklü ve eski kültüre sahip Türk kültür ummanından bir katreyi okuyucularımıza ulaştırabildiyssek kendimizi bahtiyar sayacağız.

İÇİNDEKİLER

Söz başı.....	v
İçindekiler.....	ix

GİRİŞ

Türk Dünyası Fikrinin Tarihî ve Siyasî Temelleri Üzerine Yaklaşımlar

1. Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Türk Dünyasının İlişkileri	1
2. Ortak Kültürel ve Ekonomik Seferberliğimiz Üzerine Dikkatler	57
3. Dostluklar ve İhanetler	61
4. Türk Cumhuriyetlerindeki Son Siyasî Depremler	65
5. Atatürk ve Türk Dünyası.....	67

I. BÖLÜM

Türk Dünyasında Kültür ve Eğitim İşbirliğiyle İlgili Politika ve Uygulamalara Bakış

1. Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme	91
2. Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklardan Gelen Burslu Öğrencilerin Meseleleri ve Çözüm Teklifleri ..	137
3. Türkçenin Yabancılara Öğretimi	155
4. Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Çalışmaları.....	165

II. BÖLÜM

Türk Dünyasının Müşterek Bayramı: Nevruz ve Etrafında Oluşan Uygulamalar

1. Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorunda Nevruz Şenlikleri.....	179
2. Tatar ve Uygur Türklerinde Nevruz Bayramında Şiir Söyleme Geleneği.....	187
3. Uygur Efsanelerinde Nevruz.....	197
4. Hakas Türklerinde Halk Takvimi ve Ülü Kün (Nevruz) Bayramı.....	205

III. BÖLÜM

Geçmişten Günümüze Kültürel Değerlerimiz, Boylarımız ve Abide Şahsiyetlerimiz

1. Herikli Türkmenleri ve Herikli Kelimesinin Etimolojisi ...	219
2. Herikli Türkmenlerindeki Eski Türk Kültürünün İzleri	255
3. Türklerin Atası Korkut Ata	285
4. Polonya’da Yaşayan Tatar Türkleri	291
5. Magrupi’nin Eserlerinde Karacaoğlan’ın İzleri.....	297
6. Şehriyar’ın Şiirlerindeki Kültür Değerleri.....	311
7. Nahçıvan, Nahçıvan	323
8. Elçibey’in Ardından	333
9. Halk Edebiyatımızda Ağaç.....	335
Dizin	343

GİRİŞ

**Türk Dünyası Fikrinin Tarihî ve
Siyasî Temelleri Üzerine Yaklaşımlar**

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE İLE TÜRK DÜNYASININ İLİŞKİLERİ *

Osmanlı cihan devletinin XX. yüzyılın başlarında siyasî, askerî, ilmî ve malî bakımdan zayıf düşmesi ve uzun süren savaşların sonunda uğradığı toprak kayıpları yüzünden iç ve dış sorunları artmış; hudutları dışındaki Müslüman Türk topluluklarıyla maddî ve manevî bakımdan ilgilenmesi, onları himaye edip desteklemesi imkânı kalmamıştı. Batılı ülkelerden İngiltere, Fransa ve İtalya ulus-devlet temelinde Merkantilist ekonomiye dayalı bir yapıyla üretim ve pazarlamanın yanı sıra, bilim ve teknolojide büyük hamleler yapmış, bu kazanımlarını, siyasî ve askerî alanda ise ana kararlarından çoğunlukla uzakta cereyan eden Birinci Dünya Savaşından galip çıkarak pekiştirmişlerdi. 1917 yılında Birinci Dünya Savaşı henüz bitmeden önemli iki olay gerçekleşti: XX. yüzyıl boyunca adından çok söz ettirecek Amerika Birleşik Devletleri, İtilâf Devletlerinin yanında okyanus ötesinden gelerek savaşa girdi; Rusya'da komünist Ekim ihtilâli gerçekleştirildi. Rusya'da vuku bulan ihtilâl Osmanlı-Türk Devletinin bir bakıma yararına olmuştu. Sovyetler Birliği'nin iç meselelerine dönmesi sebebiyle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında elimizden çıkan vatan topraklarını kurtarmanın yanı sıra Ruslar ve İngilizlerin desteğiyle yerli Türk halkına karşı katliama girişen Ermeni komitacılarla doğrudan Rus yardımı ortadan kalktığı için daha etkili mücadele etmek imkânı doğmuştu. Cumhuriyet döneminde Türk dünyasındaki ilişkilerin tarihî arka plânını teşkil eden Doğu cephesi ve Kuzey Azerbaycan'daki bu gelişmeler daha

* Bu makale ilk defa *Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye* (Ankara, 2004, Türk Ocakları Genel Merkezi-Ankara Ticaret Odası Yayını, s. 386-433) adlı kitapta yayımlanmıştır.

sonraki Türkiye'nin Sovyetler Birliği'yle olan münasebetlerde daima göz önünde bulundurulup gündeme getirilecektir.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşının aleyhine sonuçlanmasının mukadder görüldüğü bir ortamda hem kendi, hem de Azerbaycan ve diğer Türk boyları adına Sovyetler Birliği ile yaptığı, şartları oldukça lehimize olan ilk ve son anlaşma Brest-Litovsk olmuştur. 3 Mart 1918 tarihinde yapılan Brest-Litovsk barış anlaşmasında Osmanlı devletini temsil eden İbrahim Hakkı ile Zeki Paşa, 1711 yılındaki Prut ve 1856 yılındaki Paris antlaşmalarından sonra ilk defa Rusya'ya karşı bir zafer vesikası imzalamışlardır. Bu anlaşmayla Doğu Anadolu'daki Rus işgalinin sona ermesinin yanı sıra Kars, Ardahan, Batum yani, "elviye-yi selâsiye" geri alınmıştır. Esas itibarıyla bu görüşmelerde en dikkate değer husus, Osmanlı temsilcilerinin Sovyetler Birliği'nden Azerbaycan ve Dağıstan'ın da içinde bulunduğu bir tampon "İslâm devleti"nin kurulmasını istemesi olmuştur. Ancak, Sovyet heyeti buna şiddetle itiraz etmiştir. Osmanlı heyetinin bir başka isteği ise sadece Yukarı Kafkasya'da değil aynı zamanda Rusya'daki bütün Müslüman Türklerin, Osmanlı Türk Devleti'nin himayesine girmesi isteniyordu. Ayrıca Rusya'daki Müslüman Türklere geniş siyasî ve medenî hakların tanınması talep ediliyor ve bunların uygulamasının Türkiye tarafından kontrolü düşünülüyordu. Türk heyetinin bu talepleri Almanlar tarafından desteklenmediği gibi Sovyetler Birliği heyeti de bunları müzakereler sırasında reddetmiştir. Ancak Brest-Litovsk anlaşma metnine Rusya Müslümanlarından Türkiye'ye göç edeceklerine hiçbir zorluk çıkarılmayacağı şartı koydurulmuştu. Bu suretle yeni kurulan Sovyetler Birliği hükümeti ilk defa Türkiye'nin bu ülkedeki Müslümanlarla ilgilenmesini kabul ve tasdik etmek mecburiyetinde kalıyordu (Kurat, 1990:384-384). Ruslarla yapılan daha sonraki Moskova ve Kars anlaşmalarına da temel teşkil eden bu Brest-Litovsk'ta bu anlaşmada belirtilen Türk ve Müslüman kavimlerle ilgili hususları Sovyetler Birliği ile yapılan diğer görüşmeler de bir daha Türkiye gündeme getirmediği gibi siyasî, askerî ve iktisadî olarak da böyle bir pozisyona sahip olamamıştı. Hatta, Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşının lehine sonuçlanmasının belirginleştiği ve ateşkese altı hafta kaldığı zaman Türkiye'de yaşayan Ermenilerin,

ORTAK KÜLTÜREL VE EKONOMİK SEFERBERLİĞİMİZ ÜZERİNE DİKKATLER *

Altınordu, Timur ve Babür Devletleri tıpkı Osmanlı gibi birer cihan devleti idi. Bu büyük Türk cihan devletleri, dış düşmanlar ve kendi aralarındaki savaşlar yüzünden önce küçük hanlıklara bölündü, daha sonra bu hanlıklar da türlü sebeplerle tarih sahnesinde silindi. Meselâ Ruslar 1552 de Kazan Hanlığı'nı yıkıp başkenti ele geçirince 1581'de, yani 30 yıl içinde Bering, Ohotsk ve Japon denizine ulaştılar. Kurdukları "kale şehir"lerle Batı Sibirya'yı, Hakasya ve Altay'ı topraklarına kattılar. 1829 yılında Kafkas ötesinde Azerbaycan'ı alıp Aras'a dayandılar. Kazak dalasındaki Küçük Ordayı 1731 yılında, Orta Ordayı 1734 yılında ve Büyük Ordayı 1738 tarihinde hâkimiyetleri altına aldılar. 1863'te Taşkent, 1881'de Hive'yi istilâ ettiler. Sırasıyla İdil-Ural, Batı Sibirya ve Kafkasya'daki Türk yurtları ile Asya'nın kilidi Türkistan, Rus pençesine düştü. Üç kıtada hâkim olan Osmanlı Cihan Devleti kuruluşundan 621 yıl sonra hazin bir şekilde yıkıldı. Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde Türkiye Türkleri on binlerce şehit vererek kurtuluş savaşı sonunda Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdular. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra beş yeni Türk Cumhuriyeti ortaya çıktı. Milletimiz için felaket yüzyılları bitti mi acaba? Yeni Türk Cumhuriyetleri ile Birleşmiş Milletler genel kurulunda temsil edilen Türk ülkelerinin sayısı altıya ulaştı. Sözü geçen Türk Cumhuriyetleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ve AGİT üyesidir. Azerbaycan, Avrupa parlamentosuna ve Nato'nun Barış İçin Ortaklık Projesine katıldı. Avrupa Parlementosu ve AGİT oturumlarında da Türk parlamenterler el kaldırıp oy kullanıyorlar.

* Bu makale ilk defa *Bülten Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayın Organı* (Yıl:3, Sayı:14, Temmuz 2000., s. 12-13)'nda yayımlanmıştır.

Devletlerin yıkılışı da, kuruluşu da büyük sıkıntı ve sancılardan sonra gerçekleşir. Türkiye Cumhuriyeti bir bağımsızlık savaşından sonra “kanla, irfanla” kuruldu. Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan nasıl kuruldu? Bedelinde ne ödendi? Her hâlde bu ülkelerdeki kardeşlerimiz düşünüyorlardır? Söz konusu ülkeler XX. yüz yılın son elli yılında sistemli bir bağımsızlık mücadelesi veremediler. Hele cephelerde -II. Dünya Harbi dışında- savaşmadılar? Fakat, “kolhoz” ve “sovhoz”larda, “zavod” ve fabrikalarda ölesiyle yitesiyeye işlediler. Yeraltı ve yer üstü zenginlikleri ve emekleri sömürüldü. Irmakları, gölleri, toprakları, havası, nükleer serpintiler, ağır metaller ve zehirli kimyevi atıklarla kirletildi. Türk yurtları baştanbaşa bir enkaz ve harabeye döndürüldü. Azerbaycan’da “Yanvar olaylarında” Kazakistan’da Cel Toksan’da kısmî direnişler ve can kayıpları oldu. Ancak bugünkü Türk devletleri 1917’den itibaren bilhassa 1922 ve 1952 yılları arasında Hitler’den de zalim diktatör Stalin’in buyruklarıyla Rus şövenizmi ve komünist ideoloji adına yüzbinlerce evladını yitirdi. Azerbaycan’da 1937 yılına kadar 28 bin aydın (ziyalı) işkence odalarında çalışma kamplarında hayatını kaybetti. Sovyet döneminde yok edilen Türk ve müslüman din adamı sayısı 332 bindir. Sibiry’a’daki çalışma kampları, Hitlerin, Maydanek ve Oşvençim’ gibi kamplarda Yahudilere uyguladığı insanlık dışı muamelelerden daha korkunç yerler olarak “insan hakları ihlalleri tarihi”ndeki yerini aldı. Ancak sahipsiz Müslüman Türk, dünyanın gündemine gelememi, getirilmedi. Bütün bu olaylar, Nazizmi işleyen binlerce film, dizi film, roman ve hikâyenin yanında Holywood’da bir tek filme bile konu olamadı.

Azerî, Kazak, Kırgız, Özbek Türkmen Türklerinin “müstagillik”, “suverenlik (sovernitiy)”, “garaşsyzlık”, “erkinlik” uğruna ödedikleri bunca bedel yetmez mi! Onlar 10 yaşına giren genç devletlerinin kadrini şu meşhur saray kapıları ardında pazarlık yapanlardan çok iyi bilirler. Yine bilirler ki bu devletlerin bedelini ataları kaç nesilden beri hayatları, kanları ve terleriyle ödediler.

Azerî, Kazak, Kırgız, Özbek Türkmen kardeşim, “kâsıplık”, “kembegellik”, “kedeylik”, “jarlılık” ve “garıplık” edebiyatı yapan çaresizleri, gafilleri ve satgınları geçtiğimiz dönemlerde iyi tanıdın!

DOSTLUKLAR VE İHANETLER*

Türkler iki büyük kola ayrılır: Oğuzlar, Kıpçaklar. Güney Batı Sibirya'da yaşayan Hakas, Tuva, Altay, Şor ve Kuzey Doğu Sibirya'da bulunan Lena ırmağı boylarındaki Saha Türkleri ile bugünkü İdil-Ural sahasında yaşayan Çuvaş Türklerini istisna tutarsak diğer bütün Türk toplulukları aşağı yukarı bu iki koldan türemişlerdir. Kazak, Kırgız, Karaçay, Balkar, Kumuk, Karay, Tatar, Nogay ve Karakalpak Türkleri Kıpçak koluna mensuptur. Türkmenistan, Azerbaycan, Türkiye, Kuzey Kıbrıs, İran, Irak, Suriye ve Balkanlarda yaşayan Türkler ile Gagauzlar ise Oğuz kolundandır. Özbek Türklerinin etnik teşekkülünde Karluk, Kıpçak ve Oğuzlar bulunmaktadır. Uygurlar ise kendilerini tarihteki Dokuz Oğuz-On Uygur Türklerinin bakiyesi sayarlar. X. ve XI yüzyıla kadar Türk boyları birbirine yakın sahalarda yaşıyorlardı. Aynı zamanda müşterek bir tarihleri vardı. Bazı coğrafyalarda göçler, savaşlar, ticaret vb. sebeplerle Türk boyları harmanlanmıştır. XI. yüzyıldan sonra Oğuz Türkleri, Batıya, İran'a, Azerbaycan'a, Anadolu ve Rumeli'ye geldiler. Oğuzların eski efsanevî tarihleri ve destanları olan Oğuznamelerde dostluk ve ihanete dair ibret dolu sahneler vardır.

Oğuz-Kara Han neslinden Buğra Han'ın oğlu Kuzu Tekin 40 yıl hanlık yapıp 75 yaşına gelince yerini oğlu Arslan Han'a bırakır. Arslan Han, bir müddet sonra düşman olan Soracık ilini kendisine tabi kılar. Suvar adlı bir çocuğu da bu ilden alır ve yurduna döner. Suvar, Arslan Han'ın elinde büyür. Akıllı, zeki, asil ve mahir bir yiğit olur. Arslan Han'ın etrafındakiler Suvar'ı çekemezler. Onun hakkında

* Bu makale ilk defa *Bülten, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayın Organı* (Yıl:3, Sayı:15, Eylül 2000., s. 19.)'nda yayımlanmıştır.

gıybet etmek için fırsat kollarlar. Han yalnızken varıp, «Suvar filan vakitte malınıza hıyanet etti. Sırrınızı halka açıkladı. Düşmandan alıp gelmişsiniz, aslına çekiyor. Biz onun yaptığı kötülüklerden hangi birini söyleyelim. En kötüsü şu ki karınız ile buluşup geziyor.» derler. Arslan Han, şikâyetle bulunan beylere: «Suvar'ı, Yenikent'e hizmete gönderdim; gelince size vereyim. Nasıl öldürceğinizi sizler iyi bilirsiniz! Siz ava çıkın! Filan yerde geyik çok imiş. Kendim gideyim dedim; ancak dünden beri her yerim ağrıyor. Fakir fukara kış azığı alsın.» diye söyler.

Beyler halkı da alıp ava gidince Han, hanımına danışır ve hasta olup yatar. Bir kaç gün sonra fenalaşır. Suvar'a ve ava giden beylere haber gönderirler. Avdan beylerin döndüğü gün Han ölür. Bütün beyler toplanırlar, Hanın canlı ve cansız tüm malını paylaşırlar. O sırada Suvar gelir. Beyler, Suvar'a, «Hanın cenazesinin ne zaman ve nerede kaldırılacağını, matem icaplarını sen iyi bilirsin. Hayatta iken zaten bütün işleri beraber yaptınız. Şimdi de sen yap.» diyerek, Hanın cenazesine gitmeyip Suvar'ı yüzüstü bırakırlar. Suvar, bu haber üzerine yerden bir taş alıp başına, göğsüne vurarak ağlar, Hanın naşının üstüne kapanır. «Öldüğünde yanında bulunamadım bir bardak su veremedim. Hizmetine yaramadım. Bundan sonra bu dünyada yaşamak bana haramdır.» diye feryat eder. Han, yerinden kalkar, Suvar'ı kucaklayıp alnından öper. «Seni çekeştirenleri sınamak için böyle yapmıştım» der. Hanın ölmeyip iyileştiğini duyan herkes gelir. Kendisine ihanet eden beylere cezalarını verir.

Hırs, gaflet ve ihanet konusunda tarihin tanıklığına devam edelim: Osmanlı Cihan Devleti, Karadeniz'i bir iç deniz hâline getirince, Türkistan Türklüğüyle ilgilenmeye başlar. II. Selim zamanında Osmanlı Devleti, Karadeniz'e dökülen Don ırmağı ile Hazar'a akan İdil ırmaklarının arasına bir kanal açarak bu iki denizi birleştirmek ister. Artan Rus tehlikesini bertaraf etmek ve İran'ı kuzeyden çevirmek arzusu da bu projede önemli rol oynar. 1568 yılında bu projeyi hayata geçirmek üzere mühendislikte mahir olan Kefe Beylerbeyi Kasım Paşa görevlendirilir. Ancak Rusları dehşete düşüren proje, Kırım Han'ı Devlet Giray'ı kanalın açılması halinde Osmanlıların bölgedeki işleri Kırım'lılara ihtiyacı kalmadan kendi askerleriyle göreceği ve Kırım'ı ilhak edip merkezden atayacağı

TÜRK CUMHURİYETLERİNDEKİ SON SİYASÎ DEPREMLER*

Sovyetler Birliği'nin 19 Ağustos 1991'de dağılmasıyla tarih sahnesindeki yerini alan beş Türk cumhuriyeti bağımsızlıklarının üzerinden geçen on dört yıl sonra siyasî anlamda yeni dalgalanmalara sahne olmaktadır. Komsomol kampları ve komünist parti okullarında yetişen bugünkü Türk cumhuriyetlerinin liderleri ve yönetici sınıfın büyük bir kısmının, aradan geçen on dört yıl boyunca kurup yerleştirmeye çalıştıkları siyasî, ekonomik ve kültürel yapılanma, çağdaş, demokratik-sosyal bir sistem ve bütün çevrelerce hatırı sayılır bir millî bir devlet hâline dönüşme imkânına kavuşmadan dış destekli iç dinamiklerin hareketleriyle yeni sarsıntılarla karşı karşıya kalmıştır. 24 Mart 2005 tarihinde Kırgızistan'da başlayan siyasî değişim, Özbekistan'ın Fergana vadisindeki Andican'da bir ayaklanma biçimine dönüşmüştür. Bundan sonraki gelişmelerin Gürcistan'daki kadife, Ukrayna'daki turuncu, Lübnan'daki sedir ve Kırgızistan'daki sarı devrimden sonra sıradaki Türk Cumhuriyetleri için hangi devrimleri doğuracağı uluslararası kamuoyu tarafından merakla beklenmektedir. Her ne kadar bazı yorumcular acele davranıp Özbekistan'daki olaylara “yeşil devrim” olarak nitelemişlerse de sözü edilen ülkelere göre oldukça kapalı, kontrollü ve baskıcı görünüm veren Özbek yöneticiler aşırı güç kullanarak olayları önlemiş; ancak dünya kamuoyunun gündeminde yer almaktan ve sıradaki ülke imajıyla zihinlere yerleşmekten kurtulamamışlardır.

* Bu yazı ilk defa *Türk Yurdu Dergisi* (Cilt: 25, Haziran 2005, Sayı:214, s. 30-33)'nde yayımlanmıştır.

Ülkeler arasındaki mesafeler artık iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle günümüzde eskisine göre çok daha kısalmıştır. Tek kutuplu dünya düzeninde Birleşmiş Milletler, NATO, AGİT, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Tahkim, IMF ve Dünya Bankası gibi güvenlik, siyaset ve ekonomi alanındaki uluslararası kuruluşlar gelişmekte olan ülkeler için çok önemli hâle gelmiştir. Küresel güçler, “*yeni dünya düzeni*”ni sözü geçen kuruluşlar eliyle tanzim edip kurmaktadır. 18 Kasım 1999 tarihinde İstanbul’da yapılan AGİT toplantısında Türk Cumhuriyetleri “İstanbul Şartı” olarak bilinen belgeyi imzalayarak uluslararası antlaşmalara taraf olmuşlardır. Bu ülkelerdeki demokrasinin gelişmesi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisiyle ilgili uygulamalar ve demokratik seçimler gibi 3. ve 4. maddedeki konular Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’na izlenmekte ve raporları yayınlamaktadır. Son olaylar da göstermektedir ki Türkistan Cumhuriyetlerinin demokratikleşme, seçim ve ekonomik yapılanma ve insan hakları konusundaki sözü geçen kuruluş ve dünya kamuoyu tarafından izlenen uygulamaları maalesef çok olumlu görünmemektedir. Elbette yetmiş yıl komünist diktatörlükle yönetilen bu ülkelerin birdenbire Batılı anlamda demokratik sisteme geçmeleri beklenemezdi. Ancak Türkistan Cumhuriyetlerinin yöneticileri yetkileri paylaşıp tabana yaymak, muhalefet ve iktidar partileriyle sağlıklı bir demokrasi kurmak yerine uygulamalarıyla giderek tek adam hâline gelmişlerdir. Günümüzde siyasî hayatta Kazakistan ve Azerbaycan’daki nispeten cılız, Türkmenistan ve Özbekistan’da ise gerçek anlamda hiç muhalefet partisinin olmayışı demokrasinin işleyişi bakımından tabloyu ortaya koyan talihsiz bir durumdur. Türk Cumhuriyetlerinin Azerbaycan dışında demokrasi kültürü, pazar ekonomisi gibi Batı toplumlarının yeni dünya düzenine esas kabul ettikleri değerleri özümsemiş ve memleketlerinde hayata geçirebilecek ülke dışında (diaspora) Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerindeki gibi bir yetişmiş kadroları yoktu. Ancak muhalefetin hükümet etme şansına sahip olduğu zaman çok zayıf olan Azerbaycan diasporası da başarılı olamadı.

ATATÜRK VE TÜRK DÜNYASI*

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk dünyası hakkındaki düşünceleri gerçekçi bir temele dayanır. Zira o, gençliğinden itibaren Balkan, I. Dünya ve Millî İstiklâl Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'ndeki fikrî ve siyasî akımları bizzat dikkatle takip etmiş, siyasî, askerî, kültürel ve ekonomik bakımdan tenkidi ve tahlili ile hangilerinin gerçekleşme imkânı bulabileceği konusunda bunları yüksek öngörüyle değerlendirmişti. Atatürk'ün Türk dünyası hakkındaki görüşlerini değerlendirmek için kronolojik olarak onun hayatına bakmak gerekecektir.

O her şeyden önce bugün hudutlarımızın dışında kalan Doğu Makedonya'daki Yunanistan'ın Selanik şehrinde doğmuştur. O yıllarda Selanik bir imparatorluk şehridir. Çeşitli din ve kültürlerden insanların yaşadığı bu şehirde Mustafa Kemal tamamiyle bir Türk terbiyesi ile yetişir. Selanik, kültürel ve tarihî potansiyel olarak daha sonra 1911 yılında Genç Kalemler adıyla Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Ali Canip gibi simaların çıktığı ve Türk dilinin tarihi bakımından önemli bir safhası olan “Yeni Lisan” hareketinin başlatıldığı yer olacaktır.

Harp Akademisi'ni bitiren Mustafa Kemal'in ilk görev yeri, kurmay yüzbaşı olarak atandığı Şam oldu. Burada sosyo-kültürel yapıyı, ülke coğrafyasının gerçeklerini, ayrılıkçı kabile reislerini kısacası Suriye cephesini tanıma fırsatını elde etti. 1907 yılında ise, kolağası olarak çok iyi bildiği Selanik'te görevlendirdi. Mustafa Kemal, 31 Mart Olayı'nın çıkması üzerine Harekât Ordusu'nun kurmay başkanı olarak İstanbul'a geldi. İsyanın bastırılmasından

* Bu makale ilk defa *Hava Kuvvetleri Dergisi* (Mayıs 2000, Sayı: 335, s. 84-90)'nde yayımlanmıştır.

sonra, tekrar Selanik'e döndü. 1910 yılında askerî manevraları takip amacıyla Fransa'ya gönderildi. 1911 yılında ise Trablusgarp Savaşı'nda yeni sömürge hayalleri içinde olan İtalyanlar'a karşı binbaşı olarak Derne ve Tobruk'da savaştı.

Balkan savaşı çıktığında Mustafa Kemal'e, Gelibolu ve Bolayır'da görev verildi. Balkan Savaşı'ndan sonra Sofya ve Belgrad Askerî Ataşeliklerinde bulundu. Bu sıralarda yarbaylığa terfi etti. Evlad-ı fatihan'ın altı yüzyıl ikinci sınıf vatandaş olarak yaşadığı Balkanlarda hâkim unsur iken nasıl teba hâle geldiğini, savaşları, komitacıları, yüzbinlerin sürgünü diye bilinen göçleri, velhasıl topyekûn hazin durumumuzu yakından müşahede etmiştir. 1910'lu yıllarda Balkan harbinde yaşadıklarımız millî kollektif şuuraltımızı öylesine yaralamıştır ki Fuad Köprülü'nün kaleme aldığı şiir bu durumu ibretle yansıtmaktadır:

Tuna boylarında sıra selviler	Namazgâh bir otluk: Kalmamış taşı;
Tan yeli estikçe sessiz ağlarmış;	Çeşmelerden akan kanlı gözyaşı
Gül bahçelerinde baykuşlar öter,	Orda bir güzel var çatılmış kaşı;
Şu viranelikler eski bağlarmış;	Ak alınına kara çatkı bağlarmış.

Kırık minarelerden duyulmaz ezan	Söğüt dallarında hasta serçeler
Hep ocaklar sönmüş, devrilmiş kazan	Eski akın destanını heceler.
Bir inilti duydum sandım, bir ozan;	Tuna ağlıyormuş bazı geceler
Sesime ses veren karlı dağlarmış.	Göğsünde kefensiz şehitler varmış.

.....

.....

Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle Tekirdağ'daki 19. Tümen Komutanlığı'na atandı ve Çanakkale Savaşları'nda büyük başarılar kazandı. Düşmanların Çanakkale'den ümitlerini kesip çekilmeleri üzerine 1916 yılında Doğu cephesinde görevlendirildi. Burada Ruslara karşı savaşarak Muş ve Bitlis'i kurtardı, generalliğe terfi etti. Daha sonra Şam ve Diyarbakır'da görev yaptı. 1917 yılında da Yıldırım orduları

BAĞIMSIZLIKLARININ 15. YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİNDE EĞİTİM VE SOSYAL DEĞİŞME

Türk dünyasının önemli bir kısmının Sovyetler Birliği'nin 19 Ağustos 1991 tarihinde dağılmasıyla demir perdenin aralanıp bağımsız devletler olarak ortaya çıkması talihin ve tarihin bir armağanıydı. Söz konusu Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarıyla pek çok bakımdan münasebetler tesis etmek ve geliştirmek ihtiyacını hisseden Türkiye'nin, imkânları nispetinde en fazla katkı sağlayacağı alanların başında şüphesiz dil, eğitim ve kültür alanı gelmekteydi. Bu makalede Türk Dünyası ile Türkiye'nin dil, eğitim kültür alanındaki şimdiye kadar olan yakınlaşma çabaları ve işbirliği ile yapılabilecek olan hususlar ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Dil ve Alfabe Konusundaki Gelişmeler

Türk dünyasının en önemli müştereklerinden birisini dilimiz ile onunla yüz yıllardan beri taşınıp günümüze ulaşan kültürel değerlerimiz oluşturmaktadır. Dolayısıyla bugün bir Türk dünyasından ve kültüründen bahsedebiliyorsak bu durum, ihmal, ihanet ve yasaklara rağmen soylu ve güzel Türkçemizin tarihî ve çağdaş lehçeleriyle farklı Türk yurtlarında yaşatılıp saklanmasıyla mümkün olmaktadır. Türk devlet ve toplulukları arasındaki iletişimin temel aracı dildir. Türkçe, işlenmiş ve gelişmiş bir yazı dili olarak dünyanın en köklü ve eski dillerinden biridir; ancak büyük ve kudretli cihan devletlerini kaybedişimizle birlikte dil alanında da büyük sıkıntılarla karşılaştık. Farklı ülkelere tâbi olarak yaşayan Türk boy ve toplulukların tarihî süreç içerisinde konuşma ve yazı

dillerinin bir birinden uzaklaştırılması, alfabe ve terminoloji değişiklikleri, uzak ve uç ağızların yazı dili hâline getirmesi gibi sinsi ve ince politika, tuzak ve baskılarla birbirimizi anlayamaz, haberleşemez hâle geldik. Avrupa'dan Güney Amerika ve Filipinler'e kadar farklı ırklara mensup ve değişik dilleri konuşan 800 milyon Katolik tek bir alfabe, Latin alfabesi kullanırken, 200 milyonu aşkın Türk dünyasının farklı lehçeleri ve birbirinden ayrı otuzu aşkın yazı dili ve alfabesi olduğunu dikkate alırsak nasıl bir ayırıştırma süreci yaşadığımızı daha iyi anlarız. Ayrıca yeryüzünde hiçbir büyük millet ve kültür bizim kadar sık ve birbirinden farklı alfabe değişikliğine gitmemiştir. Günümüzde bu süreci geriye çevirecek pek çok imkân ve araç mevcuttur. Bunun için öncelikle kuvvetli bir irade ve şuur ile bu şuru uygulama alanına taşıyacak her seviyeden gönüllülere ihtiyaç duyulmaktadır. Dil çalışmalarının pek çok boyutu bulunmaktadır. Türk cumhuriyet ve topluluklarında askerî ve siyasi projeler, her zaman dil politikalarıyla birlikte uygulanmıştır. Türk dünyasındaki konuşma dili ile yazı dilinin farklılaşması, yabancı dille eğitim ve öğretim, bütün Türk yurtları için iletişim dilinin belirlenmesi ve uygulamaya geçilmesi, sanat ve bilim dilinin yabancı bir dilde olması, terminoloji ve deyimlerde birliğe gidilmesi, dilde ikilik ve bölünme gibi Türk dilinin yüzyıllar içinde ve farklı coğrafyalarda yaşadığı acı tecrübeler bugün de karşımızda duran ortak meselelerdir. Özellikle uluslararası ekonomik ve siyasi sistemin kültürel çatısını da kurmayı hedefleyen uluslararası güçler, küreselleşme sürecinde İngilizce gibi belli dilleri ön plana çıkararak dil-kültür ilişkisi bakımından millî şuur sahibi gençler yerine kozmopolit, gelenek ve inançlarından uzaklaşmış yeni kültür kölesi nesiller yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Türk Dünyası olarak adlandırdığımız Avrasya coğrafyasında yerleşen bu dünyanın yüzyıllar içinde kültürel algılama biçimleri bir miktar farklılaşmıştır. Özellikle Türk yurtlarındaki aydınların birinci görevi Türkçeye ve lehçelerine sahip çıkmak ve hayatın bütün alanlarında Türkçeyi egemen kılmak gibi tarihî bir sorumlulukları olduğunu belirtmeliyiz.

“En büyük kültür taşıyıcısı olan dilimiz geçmişteki Doğu (Çağatay) ve Batı (Osmanlı) Türkçesi şeklindeki birbirine yaklaşan

TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK VE AKRABA TOPLULUKLARDAN GELEN BURSLU ÖĞRENCİLERİN MESELELERİ VE ÇÖZÜM TEKLİFLERİ*

Türkiye Cumhuriyeti, yurt dışına lisans ve lisansüstü öğrenim için öğrenci gönderen; ikili anlaşmalar ve kültürel değişim programları ile bölge ülkelerinden az sayıda yabancı öğrenci kabul eden bir ülke iken, 1992 yılından sonra değişen dünya şartları sonucunda Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklardan sayıları binlerle ifade edilen büyük bir burslu öğrenci projesi başlatmıştır. Türkiye'nin yakın, orta ve uzun vadeli güvenlik, ekonomi, bilim, eğitim ve kültür politikaları ile doğrudan ilişkili olan bu projeyi, ülkedeki üniversite çağındaki mevcut gençliğinin 1999 yılı verilerine göre ancak %29.3'üne yüksek öğrenim imkanı sağlarken uygulama alanına koyması ayrıca dikkate değer bir husustur.¹ Esasen Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce, Osmanlı devletinin son döneminde, XX. yüzyılın başlarında sayısı çok az olmakla birlikte bu tür bir öğrenci projesi bazı Türk yurtları için uygulamaya konmuş ve bir miktar öğrencinin İstanbul'a ulaştırılmasına muvaffak olunmuştu.² Meselâ bu çerçevede

* Bu makale, ilk defa *21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiđi, Muzaffer Özdađ'ın Armađan, IV. Cilt*,(Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 141-150) adlı eserde yayımlanmıştır.

¹ *Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu*, Yükseköğretim Kurulu Yayımı, Ankara, Mart 2000, s. 41.

² *age.*, sy.41.

Azerbaycan'dan Hüseyin Cavit, Mirza Bala Mehmetzade³, Türkmenistan'dan Abdülhakim Kulmuhammetov, Kümüşali Böriyev, Tataristan'dan Fatih Kerimî, Kasım Bayçın, İsmail Ziya Tiregül, Muharrem Fevzi Togay, Akdes Nimet Kurat, Özbekistan'dan Abdurauf Fitrat, Osman Hocaoğlu, Polat Hocaoğlu, Ata Hoca, Mazhar Mahzum, Burhan Mahzumoğlu, Mukimbek gibi daha sonra Türk yurtlarının kültürel ve siyasî hayatında büyük rol oynayan şahsiyetler öğrenimlerine İstanbul Darü'l-fünunu'nda devam etmişlerdi. Büyük Öğrenci Projesi şeklinde adlandırılan bu projenin başlangıçtan bugüne kadar olumlu sonuçları yanında verimin daha artırılması ve projede görülen aksaklıklarla ilgili bu makale çerçevesinde durumun tespiti ve öneriler ele alınacaktır.

Projenin Kısa Tarihçesi

1992-1993 öğretim yılından itibaren Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve akraba topluluklardan ülkemize burslu olarak büyük çoğunluğu yüksek öğrenim amacıyla öğrenci getirilmeye başlanmıştır. Orta öğretim için başlangıçta bir miktar öğrenci getirilmişse de söz konusu öğrencilerin sayısı giderek azalmış ve bugün bu sayı sadece meslekî okullarla sınırlı olmak üzere iki haneli rakamlarla ifade edilecek derecede oldukça düşmüştür.⁴ Büyük Öğrenci Projesi olarak adlandırılan projenin asıl önemli kısmını yükseköğretim öğrencileri teşkil etmektedir. Bu sebeple 1992-1993 öğretim yılındaki projenin ilk uygulamasında Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklardan olmak dışında Türkiye'ye getirilen burslu öğrenciler için ilgili ülkelerin eğitilmiş insan gücü ihtiyaçları, mezuniyet not ortalaması, sağlık raporu ve bir seçme sınavını başarma da dahil hiç bir şart aranmamıştır. Bir de buna, projeyi başlatan siyasî iktidarın liderinin “on bin öğrenci getirmek” gibi çok büyük ve iddialı vadinin tutturulma çabasıyla neredeyse bu sayının üçte ikisinin Türkiye'ye orta ve yüksek öğrenim için getirilmiş

³ Mirza Bala Mehmetzade, *Millî Azerbaycan Hareketi*, Ankara, 1991, s. x.

⁴ Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba topluluklardan 20.07.2002 tarihine kadar toplam 2193 orta öğretim öğrencisi getirilmiş, bunların 1189'unun bursu başarısızlık ve diğer sebeplerle kesilmiş, 1004 öğrenci de mezun olmuştur.

TÜRKÇENİN YABANCILARA ÖĞRETİMİ *

Türkçenin öğretimiyle ilgili yapılan çalışmaların tarihi, sanıldığından daha eski yıllara dayanır. Türkçenin diğer dillerle olan münasebetlerinin Türklere ait yazılı kaynaklardaki ilk işaretlerini *Orhun Abidelerinde* buluruz. *Orhun Abidelerinin* bir yüzünün Çince olması, VIII. yüzyılın başlarında dahi Türkçenin başka dillere çevrilmesi konusunda bazı çalışmalar yapılmış olduğunu göstermektedir. Runik harfli Uygur dönemi yazıtlarının bir kısmında da başka dillere ait veriler bulunmaktadır. Bugünkü Doğu Türkistan sahasında ise IX. yüzyılda başlayan ve XIV. yüzyıla kadar süren Sanskritçe ve Çince'den Eski Uygur Türkçesine pek çok dinî eser tercüme edildiği dönem vardır ki sözü geçen dönemde Türkler “Uygur alfabesi” diye bilinen yeni bir alfabe kullanmışlardır. Türkçenin farklı alfabe ve dillerle olan münasebetlerinin en tipik örneklerinden birini X. yüzyıla ait bir fal kitabı olan *İrk Bitig*'deki uygulamalar teşkil etmektedir. Yine İslâmî dönem kültür çevresinde XI. yüzyılda kaleme alınan *Divan-ı Lugâti't-Türk* de Kaşgarlı Mahmud tarafından Araplara Türkçeyi öğretmek üzere tertip edilmiş ansiklopedik bir sözlüktür. Elimizde daha fazla belgenin bulunduğu X. yüzyıldan sonra kurulan Türk devletleri dönemlerinde Türkçenin iletişim dili olarak galiba altın çağını yaşadığını söyleyebiliriz. *Kitabü'l-İdrâk Li-lisânü'l-Etrak* ile *Mukaddimetü'l-Edep* başta olmak üzere kaleme alınan pek çok sözlük ve eser sözü geçen dönemde Türkçeye olan ilginin bir delili olarak değerlendirilebilir. Yine XIV. yüzyıla ait anonim bir eser olduğu bilinen *Codex Comanicus*'un Kıpçak Türkçesini öğretmek ve Hıristiyanlığı yaymak amacıyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bilim, kültür, güvenlik,

* Bu yazı, Prof. Dr. İsa Özkan'ın 24.02.2005 tarihinde Türk Dil Kurumu'nda verdiği konferans metnidir.